Ulakbilge
Sosyal Bilimler Dergisi

(Değerlendirme)

AZERBAYCAN'DA SAVAŞ SONRASI ŞEHİTLERİ ARAMA ÇALIŞMALARI SÜRECİNDE KURTARMA EKİPLERİNİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK VE AHLAKİ SORUMLULUKLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Hanim SOFİYEVA
Doktora Öğrencisi, Ukrayna Ulusal Sivil Savunma Üniversitesi, khanumsofiyeva@gmail.com

Sofiyeva Hanim. "Azerbaycan'da Savaş Sonrası Şehitleri Arama Çalışmaları Sürecinde Kurtarma Ekiplerinin Psikolojik Sağlamlık ve Ahlaki Sorumluluklarının Değerlendirilmesi". ulakbilge, 63 (2021 Ağustos): s. 1119–1128. doi: 10.7816/ulakbilge-09-63-09

ÖZ

Yoğun stres, travma, ailevi çatışmalar, sosyal çevre gibi unsurlar ile karşı karşıya gelindiği zamanlarda psikolojik problemlerle yüzleşme başlamaktadır. Önemli meslek gruplarından olan arama kurtarma ekiplerinde oldukça zorlayıcı şartlardan kaynaklanan tetikleyici stres faktörleri ortaya çıkabilmektedir. Psikolojik sağlamlık bu faktörler ile baş edebilmek açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada kurtarma ekiplerinin, meslekleri gereği zor şartlar altında kalarak, savaş ve savaş sonrası süreçte aldıkları görevler ve bu görevler esnasında yaşadıkları stres ve bu stres ile baş etme stratejileri, aynı zamanda psikolojik sağlamlıkları ve ahlaki sorumlulukları değerlendirilmiştir. Azerbaycan'da 44 gün süren Dağlık Karabağ Savaşı'nın ardından, savaş alanlarındaki şehitlere ait cansız bedenlerin bulunması ve tahliyesi çalışmalarında görev yapan kurtarma ekiplerinin fiziksel dayanıklılık gerektiren zor iklim koşullarında, tehlike altında, psikolojik ve duygusal stresin her zaman eşlik ettiği bir süreçten geçtiği ortaya çıkmıştır. Ekip üyelerinin stres durumlarıyla başa çıkabilmek için devreye giren psikolojik savunma mekanizmaları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: psikolojik sağlamlık, stres, baş etme stratejileri, ahlaki sorumluluk

Makale Bilgisi:
Geliş: 25 Mart 2021 *Düzeltme: 14 Ağustos 2021* *Kabul: 25 Ağustos 2021*

© 2021 ulakbilge. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Birey yaşamın her evresinde zor şartlar ile karşılaşabilmektedir. Yoğun stres, travma, ailevi çatışmalar, sosyal çevre gibi unsurlar ile karşı karşıya gelindiği zamanlarda psikolojik problemlerle yüzleşme başlamaktadır. Özellikle belirli meslek gruplarında oldukça zorlayıcı şartlardan kaynaklanan tetikleyici stres faktörleri ortaya çıkmaktadır. Psikolojik sağlamlık bu faktörler ile baş edebilmek açısından önemli bir yer tutmaktadır. Zor şartların doğurduğu stres, beraberinde bireyin ruhsal açıdan dağınık, depresif duygu durumuna girmesine neden olmaktadır. Bu noktada kurtarma ekipleri üzerinde yürütülen bu çalışmada, zor şartlar altında yoğun stresten kaynaklı çökkün duygu durumun var olması kaçınılmaz olmaktadır.

27 Eylül 2020 tarihinde başlayan Azerbaycan Dağlık Karabağ Savaşı'nın yaralarını ve izlerini taşıyan, bütün travmatik ve stres dolu 44 günlük yükün büyük kahramanları olarak nitelendirilen Olağanüstü Haller Bakanlığı kurtarma ekipleri, şehit askerleri arama ve tahliye süreci içerisinde oldukça zor koşullarda çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Kurtarma ekiplerinin travmatik ve stres yüklü olaylarla karşılaşmaları sonucunda yaşadıkları yoğun strese rağmen, sarsıcı olayları hızlı ve kısa sürede aşarak görevlerine aralıksız devam ettikleri ve bu durum karşısında psikolojik sağlamlık açısından dayanıklı ve olumlu bir yönde ilerledikleri saptanmıştır. Psikolojik sağlamlık kavramı yoğun, sarsıcı stres ve olumsuz bir durum karşısında çok kısa ve hızlı bir sürede depresif ve olumsuz duygudurumdan sıyrılarak, normal yaşantıya geri dönme olarak açıklanmaktadır. Bununla beraber gelen yoğun stres, bireyin yaşam deneyimlerinin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Bu durumda birey baş etme stratejilerini kullanarak içerisinde bulunduğu durumdan kısa sürede çıkabilmektedir. Birbirleriyle bağlantılı olan psikolojik sağlamlık ve stres bireyin yaşamının merkezinde bulunmaktadır. Bireylerin yaşadıkları olaylar karşısında olumsuz duygulara kapılıp, örselenmeleri günlük yaşantıda işlevsel duruma dönme sürelerini uzatmaktadır. Ek olarak kurtarıcılar bir felaketin veya olağanüstü durumun olumsuz psikolojik sonuçlarına maruz kalma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bazı çalışmalara göre, bir afet bölgesinde çalışan kurtarıcılar, akut stres bozukluğu, birincil aşırı kaygı ve depresyon durumları ve ardından travma sonrası stres bozukluğu belirtileri gösterebilmektedir. Acil durumların yarattığı sonuçların ortadan kaldırılmasına iştirak eden kurtarıcıların %17.1'inde TSSB belirtileri, %57'sinde tükenmişlik sendromu ve %72.8'inde öz kabul, özerklik, başkalarıyla olumlu ilişkileri, yaşam amacı ve kişisel gelişimlerinin aksadığının ortaya çıkmıştır. Özellikle kişiden kişiye değişkenlik gösteren bu durum, bireyin bütün gelişimsel dönemlerini kapsayarak özellikle kişilik oluşumu sürecinde olumlu ve olumsuz durumları ortaya çıkarmaktadır.

Sağlıklı gelişim gösteren bireylerde kişisel kaynaklar, aktif baş etme ve planlama sayesinde özellikle stresli durumlardan uzaklaşılması ve bu durumun içerisinde olunması halinde baş etme süreci daha kısa ve hızlı sürmektedir. Bu dönüşüm yaşamın her döneminde bireyin karşılaşabileceği durumlar arasında yer almaktadır. (Aktan, 1999). Burada önemli olan nokta, bireyin bu durumlarda dayanıklılığının sembolü olan psikolojik sağlamlığı olmaktadır. Ortak yargılar üzerine değinilerek bireyin iş yaşantısında da psikolojik açıdan sağlamlığı önemli bir unsur olmaktadır. Yapılan araştırma, 44 gün süren Dağlık Karabağ Savaşı'nın ardından savaş alanlarında şehitlere ait cesetleri arayan kurtarma ekiplerinin, görevlerinin üstesinden başarılı bir şekilde gelerek, psikolojik sağlamlık, stres ve baş etme stratejilerinin de beraberinde ahlaki sorumluluklarının da hangi noktalarda olduğunu göstermektedir.

Hayatın her noktasında iş, aile, arkadaş ortamı ve çevresel faktörlerin tümü yoğun stres yaşamaya sebep olabilmektedir. Özellikle uyku ve yemekte hızlı değişimlerin meydana gelmesi, bu durum karşısında yoğun stresin yaşandığı ve bireyin bu stres ile nasıl baş edebileceği önemli bir unsur teşkil etmektedir. Özellikle çevresel faktörler bireyin içerisinde bulunduğu dönemden hızlı bir şekilde çekilmesi ve normal yaşantısına geri dönebilmesi açısından önem arz etmektedir (Doğan, 2011). Kurtarma ekiplerinin operasyon sürecine oldukça geniş bir yelpazede katkıları bulunmaktadır. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi, kurtarıcıların durum karşısında psikolojik dayanıklılıklarının yani sağlamlıklarının iyi yönde olduğuna işaret etmektedir. Yoğun stres altında geçen savaş süreci, öncesi ve sonrasında Olağanüstü Haller Bakanlığı kurtarma ekiplerinin sergiledikleri performans bir bütün olarak güçlü psikolojik bir dengenin olduğuna işaret etmektedir. Kurtarma ekiplerinin süreci atlatması önceki durumlarda olduğu gibi kolay olmamıştır. Bu savaş esnasında 2895 şehit verilmiş ve 100'den fazla asker kayıp olarak kayıtlara geçmiştir. İşgal altındaki topraklar, şehirler ve köyler harabeye dönüşmüş, milli, kültürel, tarihi ve dini anıtlar tahrip edilmiş, mallar yağmalanmıştır. Savaşın olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak için tüm devlet kurum ve kuruluşları seferber edilmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Olağanüstü Haller Bakanlığının özellikle

kurtarma bölümünün görevlileri, işgalden kurtarılan topraklarda mayın temizleme çalışmalarına katılmış, çatışmalar sırasında kayıp ve ölen askerlerin cesetlerini arama operasyonlarında da yer almışlardır. Bütün bunlar kurtarma ekiplerinin yaşadıkları iş stresini, psikolojik dengeyi oldukça etkilemiştir. Ancak kurtarma ekibinin süreç karşısında bütün olumsuz yaşananları hızlı bir şekilde atlatarak müdahalede bulundukları ve yaşanan zor süreçlerin sonuna kadar ahlaki sorumluluk anlamında mücadele ettikleri görülmektedir. Savaş sonrası arama operasyonları, Murovdağ silsilesi, deniz seviyesinden 3600 metre yüksekliğe kadar çatışmaların yaşandığı tüm askeri noktaların bulunduğu alanlarda gerçekleştirilmiştir. Savaşın bitmesinin ardından Aralık 2020'den itibaren ilgili kurumlarla beraber başlatılan arama-kurtarma çalışmaları sonucunda, şu ana kadar bulunan 41 kişinin cesedi tahliye edilmiş ve ilgili kurumlara teslim edilmesi süreci tamamlanmıştır. Bu zor çalışmalarda çoğu özel eğitim görmüş, zor ve olağanüstü koşullarda çalışabilen 25 kurtarıcı ve 5 köpek eğitmeninin görev aldığı belirtilmiştir. Kurtarıcılardan oluşan ekiplerin, operasyonlara dönüşümlü olarak katılması sağlanmıştır. Kurtarma ekipleriyle yapılan görüşmelerde ekip görevlilerine yazılı sorular yönlendirilerek psikolojik açıdan dayanıklılıkları saptanmıştır. Elde edilen veriler, kayıp ve ölenlerin cesetlerinin aranmasıyla ilgili faaliyetlerin psikolojik analizi üzerine çalışmalar yapmak için olanak sağlamıştır. Operasyonun içeriği, kurtarıcıların yerine getirmesi gereken görevler, görevin yerine getirilme şartları, bu sürece eşlik eden stresle ilişkili etkenler, talimatın başarılı bir şekilde yerine getirilmesi için kurtarıcılarda aranan psikolojik açıdan önemli nitelikler, stresli durumlarda devreye giren psikolojik savunma mekanizmalarını belirlemeye katkı sağlamıştır. Şehit bedenlerinin, beden parçalarının aranması, yüksek fiziksel ve psikolojik dayanıklılık gerektirmiş, psikolojik ve duygusal gerilimin eşlik ettiği süreçler varlığını sürdürmesine rağmen, kurtarma ekiplerinin gayretlerinin normal düzeyde ilerlemesine dikkat edildiği belirtilmiştir. Arama çalışmaları zor koşullar altında gerçekleştirilmiş, operasyonla ilgili ilk bilgiler genellikle belirsiz kalmıştır. Bölgenin konumu, oradaki şehit sayısı, çatışmanın gerçekleştiği bölgelere ve bölgeye giden yollara karşı ordu tarafından mayın döşenmesi, bölgeye ulaşmak için dağlardan ve ormanlardan geçen yollarda doğal tehlike, yıldırım, yağmur, kar veya şiddetli rüzgarda barınakların mevcut olup olmadığı gibi birçok sorunun cevabı ancak operasyon sırasında belli olmuştur. Askeri karakolların bazılarının kurtarılamadığı göz önüne alındığında, karşı ordu ile karşı karşıya gelme olasılığı da devam etmektedir. Kurtarma ekiplerinin bu tür sorulara cevap ararken "acaba, beni ne bekliyor?", "belki yapamam" diye düşünmesi olasılık dahilindedir. Ancak, tek amaca hizmet ettiklerini ve o amacı "yolun sonunda ne olursa olsun, savaşa gidiyormuş gibi her şeye hazırız deyip yalnızca görevi yerine getirmeye, şehidimizin naaşını getirmeye çalışıyoruz", şeklinde belirtmişlerdir. Belirlenen noktaya ulaşmak için önce kamyonla (bazen 10-16 saat), daha sonra ise aracın hareket edemediği yüksek noktalara çıkmak için günlerce yaya olarak (bazen 43 km'ye kadar) çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Arama-kurtarma çalışmalarının çoğu kış aylarında düşük sıcaklıklarda (bazı günlerde eksi 40 derecenin altında), kar, kar fırtınası, sis, oksijen eksikliği, düşük hava basıncı, doğrudan güneş ışığı ve ani hava değişimleri altında gerçekleştirilmiştir. Kurtarıcılar, çatışmanın sürdüğü alanlara ulaşmak için 1-2 metre (bazı yerlerde 3-5 metre) kalınlığındaki kar tabakası üstünde, buzlu yollarda yürümek zorunda kalmıştır. Karda, kar fırtınasında yürümenin zor olması ve kayarak vadiye düşme olasılığının yüksek olması sebebiyle bazı yerler sadece sürünerek geçilebilmiştir. Ayrıca kurtarma ekipleri, operasyon sırasında yanlarında 50 kg'lik dağ çantaları ve yiyecek taşımak zorunda kalmıştır. Rüzgarın dağların yamaçlarına topladığı karlar, zayıf bir sesin etkisiyle bile hızla dağılarak tüm ekibi çığa kapılma tehlikesiyle karşı karşıya getirmiştir. Kurtarma ekipleri, arama çalışmaları sırasında bu tür tehlikelerle birkaç kez karşılaştıklarını bildirmişlerdir. Bu tehlikelerden korunmak, sarp kayalıklar, çimenli yamaçlar, nehir geçitleri, kar ve buz üzerinde hareket etme, kendini korumaya alma yöntemlerini bilme, özel tedbir alma, konsantre olma yeteneği, görme fonksiyonunda yüksek hassasiyet gerektirir. Çatışmaların yaşandığı tepeler ve sarp kayalıklar genellikle vadilerle çevrili olup, fırtınalı havalarda en ufak dikkatsizlik nedeniyle kayma veya vadiye düşme riski de yüksektir. Burada aşırı stres ve iş yükü doğmakta, sonuca doğru yine kurtarma ekiplerinde ahlaki sorumluluk etkisini göstermektedir. Dağlarda gerçekleştirilen arama çalışmaları sırasında yaralanmalar, burkulmalar, çıkıklar, donma, güneş yanığı gibi durumlar çok yaygın görülmekte, bu durum kurtarma ekiplerinin yaşadığı travma ve stresi de arttırmaktadır. Arama operasyonları sırasında irtifanın artmasıyla birlikte 2500 metre ve üzeri yüksekliğe çıkıldığında baş dönmesi, bulantı, kusma, uykusuzluk belirtileriyle beraber ortaya çıkan dağ hastalığına yakalanma riski de varlığını sürdürmektedir. Deniz seviyesinden önemli bir yükseklikte havadaki düşük oksijen yoğunluğu da insan kanındaki oksijen miktarının azalmasına, hipoksiye, yorgunluğa ve uyku halinin oluşmasına neden olmaktadır. Kurtarıcılar bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Vücutta su bitiyor, hava da soğuk, kar yiyorsun, bir yere oturur oturmaz uykuya dalıyorsun. Uyuyanı ise uyandırmak mümkün değil." Bu gibi durumlarda, düşük hızlarda bile durmadan, harekete devam etmek faydalı olmakta, aksi halde uykuya dalma ve donma tehlikesi yüksek olmaktadır. Dağlardaki arama-

kurtarma çalışamaları sırasında duruma, fiziksel yorgunluk, dehidrasyon, hipotermi, operasyon sırasında meydana gelen travma, yaralanmalar gibi başka faktörler de eklenmektedir. Yoğun fiziksel aktivite ise dağ hastalığının belirtilerini şiddetlendirmekte ve bu durum kişide nefes darlığı, boğulma belirtileri ve bazen halüsinasyonlara da sebep olabilmektedir. İrtifalarda patolojik süreçlerin hızla ilerlediği göz önüne alındığında, böyle bir durumun uzun süre devam etmesi, kurtarıcıların yaşamları ve sağlıkları için ciddi komplikasyonlara yol açmaktadır. Bu yüzden de operasyon sırasında ani kararlar verilmesi ciddi sağlık sorunlarına yol açmakta veya yaralıların geri gönderilmesi ihtiyacını kaçınılmaz hale getirmektedir. Arama operasyonlarının süresi ve koşulları önceden net olarak bilinmediğinden, yiyecek ve su rezervlerinin tükenme olasılığı da yüksektir. Dolayısıyla böylesine bir ağır iklimde ve doğal arazi şartlarında, olağanüstü durumlara her zaman hazırlıklı olmak, hayatta kalma yöntemlerini bilmek, el altındaki araçları kullanarak temel ihtiyaçları nasıl karşılayacağını bilmek ve bunlar mümkün değilse, geri dönmek için eldeki yiyeceğin yolun sonuna kadar yetecek şekilde dağılımını yapmak gerekmektedir. Kurtarma ekipleri, arama çalışmaları sırasında defalarca yiyecek aradıklarını, bunun için avlandıklarını, kar ve buzu eritip su yerine kullandıklarını, bazen çadırda 18 kişi kaldıklarını ve bazen geceyi ahırda geçirdiklerini belirtmişlerdir. Arama çalışmalarına katılan kurtarıcıların faaliyetlerine çeşitli tehlikeler eşlik etmektedir. Yollara ve çatışma alanlarına döşenen mayınlar hakkında yeterli bilgi elde edilememiştir. Bu yüzden de ekibin güvenliğini sağlamak ve hayati tehlikeyi en aza indirmek için çoğu zaman düz bir yol olsa bile tehlikeli sarp kayalıklarda yürümek gerekmiştir. Çatışmaların yaşandığı tepeler ve sarp kayalıklar genellikle vadilerle çevrili olup, fırtınalı havalarda en ufak dikkatsizlik nedeniyle kayma veya vadiye düşme riski de bulunmaktadır. Karşı ordu, cesetlerin üzerine mayın bağlayıp, vadiye atıp, kayaların arasına el bombaları yerleştirerek, aramayı zorlaştırmayı ve kurtarıcılar için de tehlike oluşturmayı amaçlamıştır. Kurtarma ekipleri dağlarda gerçekleştirilen arama çalışmaları sırasında, radyo cihazlarının bazen çalışmadığını, ayrıca operasyonun kritik anlarında iletişimin kesildiğini ve bu durumda arama-kurtarma sürecinin tamamen ekibin sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir. Cesetlerle temastan kaynaklanan duygusal gerilimin ekip üyeleri üzerindeki psikolojik etkisi göze çarpmaktadır. Kurtarıcılar, cesetlerin nadiren bir bütün halde olduğunu, genellikle tanınmayacak durumlarda; kolsuz, bacaksız, iç organları dağılmış, çeşitli vücut parçalarının farklı yerlerde bulunduğunu bildirmiştir. Cesetlerin, karşı ordu tarafından kafataslarından yaralanmaları ve cesetlerinin vadilere atılması nedeniyle çoğunun kafası dağılmış durumdadır. Birçoğu kulakları, burunları kesilerek ve gözleri oyularak işkence sonucu öldürülmüştür. Cesetler ve ceset parçaları, kış aylarında donmuş halde, genellikle kuvvetli rüzgarların etkisi altında, yüz şekli değişmiş vaziyette bulunmuştur. Kurtarma ekipleri, şehitlerin cesetlerinin görünümüne karşı sakin ve dengeli kalmanın zor olduğunu ve bu durumun düşmana karşı sözle ifade edilemeyecek derecede nefret, saldırganlık ve öfke duyguları uyandırdığını sürekli vurgulamaktadır. Kış aylarında bulunan cesetlerin dondukları için kokmadığını, ilkbaharda havaların ısınmasıyla birlikte bulanan cesetlerin hem çıkarılırken hem de nakli yapılırken kendine özgü bir kokuya sahip olduğunu belirtmişlerdir. Cesede dokunurken çürüyen parçaların ayrılması, nem, kayganlık ve ayrıca ceset kokusu kurtarıcılar arasında endişe, huzursuzluk ve öfke karışımına neden olmakta, bu durumda olaya duygusal müdahale, ortaya çıkan diğer stresörlere bağlı olmaktadır. Kurtarıcılar insani özellikleri sebebiyle, kendini ölen kişinin yerine koyarak, "ben de böyle olabilirdim, benim sevdiklerim de acı çekebilirdi" şeklinde düşünüp, şehidin kişisel eşyalarının neden olduğu acılı durumları yaşamanın kolay olmadığını anlatmıştır. Kış aylarında donmuş cesetler ağırlaşmakta, özellikle cesetlerin üzerindeki donmuş askeri üniforma ve mühimmat cesedin daha da ağır olmasına yol açmaktadır. Farklı vücut pozisyonlarında donan cesetleri torbalara yerleştirmek imkansız olduğu için, kurtarma ekipleri, zorlu arazi ve iklim koşullarında sarp kayalıkları, ormanları, nehirleri geçerek ve günlerce yürüyerek, cesetleri ellerinde taşımak zorunda kalmıştır. Bazen bir değil, aynı anda birkaç ceset getirmek gerekmektedir. Tüm bu zorlu koşullara rağmen, zorlu süreci atlatma konusunda psikolojik anlamda hızlı ve kısa bir sürede birbirlerini motive ederek, inanarak ve ekibi inandırarak ilerlemeleri stresle baş edebildiklerini, travmatik yönden daha dirençli olabildiklerinin göstergesi olmaktadır. Arama-kurtarma çalışmalarına katılan kurtarıcıların çoğu, deneyimli, meslek yaşantısı boyunca defalarca kayıp kişileri arama-kurtarma çalışmalarında yer alan uzmanlardan oluşmasına rağmen, bu görevin ahlaki sorumluluğunun farklı olduğunu ifade etmektedir. "Şehidin ruhu karşısında kendini borçlu hissetmek", onun gözleri yaş dolu bekleyen ebeveynlerinin, çocuk ve akrabalarının umutlarını boşa çıkarmamak, bu şerefli görevi hakkıyla yerine getirme arzusu, operasyonun tüm zorluklarına rağmen, tahammül etmeye ve sabırlı olmaya sebep olan en önemli faktördür. Kurtarıcılar en zor durumlarda bile kar, fırtına, yağmur demeden, nehirleri geçerken beline kadar suya girmek suretiyle şehidin naaşına saygı duymakta ve yerde sürüklememekte, yalnızca kolları üstünde taşımaları dahi onların ahlaki sorumluluğunun açık bir örneği olmaktadır. Şehidin yakınları ile iletişimin yarattığı duygusal gerginlik, operasyonun en güçlü psikolojik faktörü olarak görülmektedir. Bekleyen bir

ebeveynin, "Yavrumun hiç olmazsa, bir parmağını getir.", 12 yaşındaki çocuğun, "Son bir haftadır uykuya dalarken babamı rüyamda görüyorum, bana 'beni getirecekler, yüzümden öpüp vedalaşırsın'" sözleri, şehidin ağlayan çocuklarının, eşinin umutlu bakışları, operasyon boyunca kurtarıcılara eşlik eden hüzün, saldırganlık ve sorumluluk duygularının yaşanmasına neden olmaktadır. Ayrıca şehidin yakınlarının onun cansız bedenini görünce sevinmeleri, gözyaşlarını silip kurtarıcılara sarılmaları, teşekkür etmeleri ekip üyelerini en çok etkileyen durumlar olarak vurgulanmıştır. Bu zamanlarda kurtarıcılar cesedi bulmanın sevinci, bu onurlu ve sorumluluk gerektiren görevi yerine getirmenin gururu, şehide acıma, yakınları için üzülme gibi karışık duygular yaşadıklarını belirtip, bu sahneleri gözlerinin önüne getirerek hep hatırladıklarını bildirmişlerdir. Olağanüstü koşullarda gerçekleştirilen arama-kurtarma operasyonlarına eşlik eden stresle ilgili faktörlerin analizi, kurtarıcıların bu görevi başarıyla tamamlamak için aşağıdaki psikolojik açıdan önemli niteliklere sahip olmalarını gerektirmektedir. Göreve yüksek sorumluluk bilinciyle yaklaşmak, verilen talimatın önemini ve onurunu en üst düzeyde anlamak, doğru inançlara, ahlaki düşünce ve davranışlara sahip olmak, disiplinli olmak, durumu analiz etmek, operasyonel verileri hızlı toplamak, mantıksal bağ kurabilmek, kısa sürede ortama uygun bağımsız, çevik, doğru kararlar almak, standart olmayan teknik çözümler bulmak, soruna çeşitli açılardan bakabilmek, çok sayıda bilgiden en önemli unsurları seçebilmek, çelişkili bilgilerden sonuç çıkarabilmek, yetersiz bilgiye dayanarak bile doğru karar verebilmektir. Oden ve arkadaşları olağanüstü koşullarda ortaya çıkan belirsizlik durumlarında, hızlı karar verme ve etkili bir şekilde başa çıkma becerilerinin riskli mesleklerde çalışan uzmanların yetkinliğine dahil edilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Ayrıca 2015 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Ordusu askerleri üzerinde yürütülen tahkikat sonucu olağanüstü koşullarda kararlar alınırken duygusal zekanın önemini vurgulamıştır (Oden, Lohani, McCoy, Crutchfield, Rivers, 2015). Yeni ortamlara hızlı uyum sağlama, dikkat, mesleki gözlem, meydana gelebilecek olayların olası değişikliklerini ve sonuçlarını tahmin etme, potansiyel tehditleri önceden hissetme, bir faaliyetten diğerine geçme ihtiyacını tahmin etme yeteneği, iyi beden eğitimi, dayanıklılık, operasyon koşullarına duyarlılık yeteneği önemli bir özellik olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca zor koşullarda uzun süre çalışabilme, fiziksel kapasitenin tükendiği durumlarda bu tür zorlukların üstesinden gelme yeteneği, stres, soğuk, açlık, susuzluk ve diğer hayati gereksinimler konusunda dayanıklılık, ceset parçaları ile çalışırken soğukkanlılığı koruma yeteneği, yüksek duygusal-istemli dayanıklılık, hedefe ulaşma azmi, cesaret, kararlılık, uzun ve bazen herhangi bir sonuç çıkmayan çalışma karşısında istikrarlı davranarak sabırlı olmak, talimatı yerine getirmeye olan güveni kaybetmemektir. Heyecan seviyesinin düşük olması, kendini kontrol edebilme, mobilize olma yeteneği de önemlidir. Yüksek düzeyde heyecan, aşırı durumlarda doğru kararlar almayı engeller ve boşa harcanan çabalara neden olarak verimliliği önemli ölçüde azalttığı baş göstermektedir. Eylemlerde net ve dikkatli olup, dürtüsel eylemlerden kaçınmak önem arz etmekte, ani dikkatsizlik, hatalar, gereksiz riskler kurtarıcının hem kendi, hem de ekibi için tehlikeli olmaktadır.

Birlik, dostluk, dürüstlük ve güven grup içindeki en önemli nitelik olmaktadır. Ekibin her bir üyesinin, yanındakini bir silah arkadaşı olarak görmesi, takım halinde çalışabilmesi, son lokmayı bile paylaşmaya hazır olması, arkadaşına yardım etmesi ve destek vermesi gerekmektedir. İnatçı olmak ve çalışmaktan kaçınmak uygun bulunmamaktadır. Herkes, hayatı için yanındaki arkadaşına güvenebileceğinden emin olmak istemekte, bu bağlamda ekip liderine büyük görev düşmektedir. Ekip lideri, liderlik özellikleri sergilemeli, ekibinin güvenini kazanmalı, ekibi doğru yönlendirmeli, alınan kararların sorumluluğunu üstlenebilmeli, ekip üyeleri arasında doğru görev dağıtımı yapmalı, en zor anlarda bile üyelerin moralini yüksek tutabilmeli, herkese karşı duyarlı ve özenli yaklaşmalı, herkesle ilgilenmeli, manevi destek vermeli, konuşurken ses tonunu ve mimiklerini doğru seçebilmelidir. Ekip, onun aldığı kararın en doğru karar olduğuna inanmalıdır.

Mesleki faaliyetin doğası gereği, her bireyin duygusal, fiziksel ve zihinsel stresle başa çıkmak için kendi davranış çizgisi vardır ve bu başa çıkma stratejisi olarak tanımlanmaktadır. Başa çıkma davranışı, bir kişinin fiziksel, kişisel veya sosyal refahı için tehdit oluştuğunda uyguladığı belirli bilişsel, duygusal ve davranışsal müdahaleler için bir strateji oluşturma mekanizması olup, dış çevrenin gereksinimleri ile insanın iç kapasitesi arasında denge sağlamayı amaçlayan bir faaliyet olmakta ve stratejilerinin oluşumu ve bunların olağanüstü durumlarda kullanımı, uzmanların profesyonel faaliyetlerinin başarısını belirlemektedir. Bir kişide yüksek düzeyde başarıya ulaşma motivasyonu olursa, aşağıdaki gibi aktif başa çıkma stratejileri kişi tarafından kullanılır. Bu stratejiler bir sorunu çözmeye odaklanma, kendini kontrol etme, bağımsız kabul çözümleri olmaktayken, başarıya ulaşma motivasyonunun düşük seviyeleri için kullanılan pasif başa çıkma stratejileri: kaçış-kaçınma ve uzaklaşma şeklinde karakterize olmaktadır. Faaliyetlerine yüksek risk faktörlerinin eşlik ettiği kurtarıcıların, yoğun stres faktörünün altında psikolojik duygusal stresle mücadele etmek için devreye giren savunma mekanizmalarını

incelemek önem kazanmaktadır. Bu amaçla, 2017 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Olağanüstü Haller Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı'nın ortaklaşa olarak kurtarma ekipleri ve itfaiyeciler arasında gerçekleştirdikleri kesitsel çalışma sonucunda adapte edilen Brief COPE psikolojik ölçeği kullanılmıştır. Sonuçların analizine göre, kurtarıcıların cogunun mevcut 14 davranışsal stratejiden (zihinsel geri çekilme, aktif adaptasyon, inkar, alkol ve diğer zararlı maddeler kullanma, duygusal destek kullanımı, sosyal destek kullanımı, uzaklaşma, duyguları ifade etme, olumlu yaklaşım, planlama, mizah, kabul etme, din, kendini suçlama) uyumlu, sorunun çözümüne yönelik aktif uyum, olumlu yaklaşım, planlama, kabullenme davranışından faydalandıkları saptanmıştır. Kurtarıcıların olayın olumlu yönlerini düşünmesi, duygu ve davranışlarını kontrol etmesi, sorunun çözümüne inanması, çalışmanın başarılı bir şekilde tamamlanmasına ve olay sonrası hızlı bir şekilde rehabilite olunmasına uygun bir zemin oluşturmaktadır. Yoğun stres altında çalışan kurtarıcıların psikolojik sağlıklarının korunması, mesleki uzun ömürlülükleri ve güvenilirlikleri açısından önemli bir faktör olmaktadır. Bu doğrultuda alınan psikolojik-profilaktik önlemler arasında pratik açısından en önemlisi psikolojik yönden desteklenmelerin sağlanmasıdır. Bir başka ifadeyle milli ve kültürel özelliklerimizden kaynaklanan kurtarıcılarımızın kapalı olma özelliği, "şikayet ederek zayıflık göstermeme" ilkesi psikologla doğrudan iletişim kurmayı zorlaştırmaktadır. Bilgilendirilme aşaması psikolojik ilk yardımlara ait olup, olayı takip eden en geç 72 saat içerisinde yapılmaktadır. Bu süreçte katılımcılar iletişime daha açık hale gelip, olayı güvenli ve gizli bir şekilde tartışıp, hataları ve gerçekleri kabul edip, izlenimlerini, davranışlarını ve duygularını paylaşmaktadırlar. Bu durumda, operasyona katılanlar diğer meslektaşlarının da benzer durumlar yaşadığını görerek rahatlamakta, duygularının, olaya tepkilerinin anormalliği hakkındaki kanaatlerini ortadan kaldırmakta ve iç gerginliği azaltmaktadır. Kurtarıcılar, dağlarda uzun süren operasyonlar sırasında sürecin çoğu zaman ekip lideri tarafından yürütüldüğünü belirtmektedirler. Kurtarıcıların bu durumda ekip içindeki arkadaşlarından destek alma fırsatı bulunmaktadır. Yaşanmış stresin olumsuz etkilerini hafifletme, iç kaynakları harekete geçirme, travma sonrası stres bozukluğu belirtilerine hazırlıklı olma, kendi durum ve davranışını anlama ve durumu hafifletmenin yollarını bulmakta ayrıca uygulama, ekip içindeki birlik, destek ve anlayışa, gelecekte ortaya çıkabilecek benzer durumlara karşı hazırlıklı olmaya yardımcı olmaktadır. Kurtarıcılara göre ekip içindeki samimiyet, birlik, anlayış, dikkat ve destek, olağanüstü durumlarda kolaylık sağlayan ana faktörlerdir. Kişinin yeteneklerinin farkına vardığı, hayatın stresine dayanabildiği, üretken çalıştığı ve topluma katkıda bulunduğu bir iyilik hali, onun psikolojik sağlamlığının göstergesidir. Bu olumlu anlamdaki psikolojik sağlık, bireyin refahının ve bir topluluğun etkin işleyişinin temeli olmaktadır. Kişisel, sosyal ve fiziksel güvenliğe yönelik psikolojik tehdidin olduğu olağanüstü durumlarda, başa çıkma davranışı, bireyin etkin bir şekilde duruma uyum sağlamasına yol açmaktadır. S. Folkman ve R. Lazarus'a göre, stresli bir durumda davranışların çakışması sürecinde psikolojik faktörler önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada özellikle kurtarma ekiplerinin zor durumlar karşısında psikolojik sağlamlıkları ve ahlaki sorumlulukları üzerine değinilerek çalışma hedef alınmıştır.

Psikolojik Sağlamlık

Psikolojik sağlamlık, üretken aktivite, başkalarıyla ilişkiler kurma ve değişime uyum sağlama ve zorluklarla başa çıkma yeteneği ile sonuçlanan bir zihinsel işlevin başarılı performansı olarak tanımlanmaktadır. Bireyler yaşam boyunca çok fazla olumsuz süreçlerle karşılaşmakta, bunlar özellikle bireyi psikolojik açıdan sıkıntılı süreçlere sokmaktadır. Bireylerin deneyimledikleri bu olumsuz durumlar farklı tepkiler ile karşılaşmalarına neden olmaktadır (Toprak, 2014). Her bireyin yaşadığı psikolojik süreç farklı olduğundan bireylerin bu durumlarla baş etme stratejileri de birbirinden farklı olmaktadır. Bireyler stresli veya örseleyici bir durumla karşılaştıklarında kaygı ve çökkünlük şeklinde farklı duygu durumlar yaşayabilmekte, aynı zamanda olumsuz bir ruh halinden kurtulmaları da uzun zaman almaktadır (Doğan, 2015). Örseleyici yoğun stresin hâkim olduğu benzer durumlardan kurtulması çoğu zaman bireyler için daha hızlı bir biçimde olmaktadır (Gizir, 2007). Günlük yaşama geri dönüşün sağlandığı bu evrede, bireyin normalleşme sürecine girmesi, belirli yaklaşımlarda psikolojik sağlamlık olarak nitelendirilmektedir. Psikolojik sağlamlık kavramı, sözcük anlamıyla eski haline rahat bir şekilde yeniden dönebilme olarak tanımlanmaktadır (Güloğlu, Karaırmak, 2010). Literatürde psikolojik sağlamlık kavramı çeşitli tanımlarla ifade edilmektedir. Bunlar bireyin stresli süreçlerle uyum içerisinde olması, yaşanan bütün zor durumlara rağmen psikolojik dengenin bozulmaması, geçirilen zor stresli bütün işlevsel olmayan yıkıcı yaşantılar sonucu ayakta kalabilmesi, toparlanabilmesi ve bu güç ile birlikte yeniden işlevsel olabilmesi şeklindedir. Psikolojik sağlamlık bireyin yaşanan stresli ve travmatik bir olaydan sonra hızlı bir şekilde iyileşebilme ve kendini toparlayabilme potansiyeli şeklinde belirtilmektedir (Hoşoğlu ve ark, 2018). Yaşanılan durum karşısında bireyin sağlıklı bir biçimde durumun üstesinden hızla gelebilmesi, bütün olumsuz koşullara rağmen başarılı bir şekilde

atlatabilmesi ve yeni sürece adapte olabilmesi, bireyin psikolojik sağlamlığını ortaya koymaktadır. Psikolojik sağlamlık savaş, terör, doğal afet, göç gibi olumsuz durumlar ile karşılaşıldığında önemli iki faktör olan koruyucu ve risk faktörlerinin bir araya gelmesi neticesinde varlığını gösteren dinamik süreç içerisinde, bireyin yaşamındaki değişimlere adapte olmasını içermektedir (Öz, Yılmaz, 2009). Bireyin stresli yaşam olaylarını deneyimlemesi ve bunun sonucunda risk faktörleriyle beraber, riskin olumsuz etkilerini en aza indirgeyen koruyucu unsurlar, gelişimsel bir zaman şeklinde psikolojik sağlamlık kavramını güçlendirmektedir. Psikolojik sağlamlık için bireyin karşılaştığı olumsuz durumlarda gösterdiği uyumun sağlıklı olması gerekmektedir (Arslan, 2015). Bireylerin çocukluk dönemlerinde aile içerisinde karşılaştıkları travmatik olaylar karşısında geliştirdikleri kişilik, yetişkinlik döneminde karşılaştıkları riskli durumlar karşısında yoğun stres ve travma yaşamalarına rağmen en kısa sürede sağlıklı bir şekilde süreci atlatabildiklerinin olağan olduğunu ortaya koymaktadır (Karaırmak, 2006). Psikolojik açıdan sağlıklı bir birey, her şeyden önce eğitimli, sosyal olarak iyi uyum sağlayan, toplumda kabul edilen davranış normlarına aykırı eylemlerde bulunmayan bir kişidir. Psikologlar, benlik saygısı ile kaygı ve saldırganlığın ciddiyetinin bireysel ve zihinsel sağlığın en bilgilendirici göstergeleri arasında olduğuna inanmaktadır. Hayatta net hedefleri olan ve buna bağlı olarak sonsuz şüpheler, güvensizlikler, endişeler ve karamsarlıkla kendilerine eziyet etmeye meyilli olmayan, olumlu düşünen insanlar, kendi bireysel, zihinsel ve mesleki sağlıklarını güçlendirmek ve sürdürmek için iyi beklentilere sahip olmaktadır. Ek olarak, duygusal alanın düzenlenmesi ve kendini düzenleme sürecinde, bir kişi duygularını anlamayı ve sözlü olarak ifade etmeyi öğrenebilmekte; kendisi için daha samimi duygular hissedebilmekte; sorunlarını uygun gelen deneyimleriyle ortaya çıkarabilmekte, bir psikologdan veya grup üyelerinden duygusal destek alabilmekte, savunma mekanizmalarının kuvvetlenmesine katkıda bulunabilmekte, deneyimlerin, duygusal tepkilerin şeklini değiştirerek bireysel, zihinsel ve mesleki sağlığının uzun süre korunmasına izin verebilmektedir (Savcı, Aysan, 2014).

Stres ve Baş Etme Stratejileri

Zor durumlar, bir insanın yaşamı boyunca, varlığının farklı zaman dilimlerinde karşılaştığı, yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Bodrov, "Bir kişinin her durumu yorumlamak için hazır planları yoktur. Bu genellikle olayı tahmin edilemez kılar ve belirli bir durum için uygun davranışı önceden belirlemeye izin vermez. Zor durumları çözmek için çok çeşitli yolların geliştirilmesi etkili insan faaliyeti için bir ön koşuldur, psikolojik istikrarı geliştirir, fiziksel ve zihinsel sağlık durumunu sağlar" şeklinde yorumlamıştır. Buradaki asıl soru, hayatımızdaki olumsuz anlardan nasıl kaçınılacağı değil, onlarla mümkün olan en az kayıpla nasıl başa çıkılacağı ve bu anların sonuçlarının nasıl en aza indirgenebileceğidir. Bu nedenle, temel sorunu insanların stresli durumlarla nasıl başa çıktıkları olan başa çıkma stratejileri kavramı, modern stres teorisinin merkezinde yer almaktadır.

Çoğu zaman kendi içinde zor olmayan stresli durumlar, insan ruh sağlığı üzerinde ciddi bir etkiye sahip olan, psikosomatik hastalıkların gelişiminin temeli olan veya çeşitli alanlarda yaşam kalitesinde bozulmaya yol açan faktörler olarak bilinmektedir.

Başa çıkma davranışı stratejilerinin oluşumu ve bunların olağanüstü durumlarda kullanımı, uzmanların profesyonel faaliyetlerinin başarısını belirlemektedir. Bir kişide yüksek düzeyde başarıya ulaşma motivasyonu olursa, aşağıdaki gibi aktif başa çıkma stratejileri kişi tarafından kullanılır. Bu stratejiler bir sorunu çözmeye odaklanma, kendini kontrol etme, bağımsız kabul çözümleri olmaktayken, başarıya ulaşma motivasyonunun düşük seviyeleri için kullanılan pasif başa çıkma stratejileri: kaçış-kaçınma ve uzaklaşma şeklinde karakterize olmaktadır.

Başa çıkma süreci, zor yaşam durumlarında psikososyal uyumun sürdürülmesine yardımcı olan dengeleyici bir faktör olarak görülmektedir. Aynı zamanda, konunun etkinliğine büyük önem verilmektedir. Bir kişi sadece çevrenin etkilerine maruz kalmamakta, aynı zamanda onu aktif olarak etkilemekte ve direnmekte, zorlukların üstesinden gelip, belirlenen hedeflere ulaşmaktadır. Zor durumlarla başa çıkma süreci, bir kişi için büyük önem arz etmektedir. Çünkü bu bir kişinin gelişiminin önceki aşamalarında edindiği becerileri kullandığı veya ortaya çıkan zorlukların çözümünde yeni davranış biçimleri oluşturduğu sosyopsikolojik adaptasyon süreci olarak tanımlanmaktadır.

Uluslararası araştırmalar, risk teşkil eden mesleklerdeki uzmanların ruh sağlığının izlenmesine ilişkin veriler sağlamaktadır. Zor bir durum, her zaman bir kişinin isteği ile başarması arasında bir uyumsuzluktur. Böyle bir uyumsuzluk başlangıçta belirlenen hedefe ulaşılmasını engelleyip, durumun zorluğunun önemli bir göstergesi olarak olumsuz duyguların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bugüne kadar, kişiliğin çevreyi bilişsel değerlendirmesinin altında yatan ve üstesinden gelme sürecini etkileyebilecek durumun birtakım özelliklerini belirlemeye imkân sağlamıştır. Bu özelliklerden biri olayın stres derecesi olmakla beraber bu parametre, bireyin

fiziksel veya zihinsel iyiliğine yönelik tehdit ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Aynı zamanda stresin gücü, bir bütün olarak başa çıkma davranışı sürecini tetikleyebilen bir faktör olarak diğer durumsal değişkenlerle yakın bir ilişki göstermektedir. Bu değişkenlerden biri, bir olayın öngörülebilir olması, bir kişinin bir durumun dinamiklerini veya gelişimini ne kadar tahmin edebileceği anlamına gelmektedir. Tahmin etme olasılığının olmaması, planlama stratejisini uygulamanın imkansızlığına ve ayrıca stresin gücünü artıran durumun "belirsizliğinin" büyümesine yol açmaktadır (Güçlü, 2001). Stresin üstesinden gelmede önemli bir rol oynayan bir diğer özellik, durumun öznel kontrolü, yani öznenin kendi adına olağanüstü faktörü etkileme olasılığı olarak bilinmektedir. Bir olayın önemi aynı zamanda stresin yoğunluğu ve süresi ile ilişkili ana durumsal değişken olup, kendini strese karşı öznel duyarlılıkta gösterebilmektir. Aynı zamanda kişisel önem derecesi olumsuz durumların gelişimini belirleyebilir ve hastalığın nedeni olarak hizmet edebilir.

Alanyazında bir kişiliğin adaptasyonu veya uyumsuzluğu, stres faktörlerinin üstesinden gelmek için mevcut başa çıkma davranış stratejileri repertuarına bağlanmaktadır. Acil durum ekiplerinin mesleki faaliyetlerinin etkinliği, emirlerin hızlı ve doğru bir şekilde yerine getirilmesinde, özel mesleki bilgi ve becerilerin zamanında uygulanabilmesinde ve nihayetinde duruma uygun bir kararın hızlı bir şekilde alınmasının altında yatmaktadır. Başa çıkma davranışı stratejilerinin oluşumu ve bunların standart ve standart olmayan durumlarda kullanımı, uzmanların profesyonel faaliyetlerinin başarısını belirlemektedir (Aydın, 2004). Bir kişinin verilen koşullar ne olursa olsun planlarını gerçekleştirme yeteneği her zaman takdir edilmektedir. Gündelik dilde, bu tür fikirler kişiliğin iradesi ile mevcut olurken, bir tür iç desteğin varlığı gibi faktörler ile ilişkilendirilmektedir.

Modern psikolojide, kişisel potansiyel kavramı aktif olarak geliştirilmektedir. Bu etkili öz düzenlemenin temeli, bireyin zor yaşam durumlarındaki etkinliğini belirlemektedir. Kişisel potansiyel, bir kişinin bireysel psikolojik özelliklerinin bütünleyici bir sistematik özelliği olarak anlaşılmaktadır. Kişisel potansiyel, bir yandan bir kişinin en olumsuz çevresel koşullara bile uyum sağlamasına yardımcı olurken, diğer yandan yalnızca uyum sağlama işleviyle sınırlı olmamaktadır. Bu fenomen, bir kişinin gerekli koşulları bağımsız olarak yaratma yeteneğinden sorumlu olmaktadır. Yapısal ve işlevsel modelde, bir kişinin aktivitesinin zihinsel olarak kendi kendini düzenlemesi, davranışsal aktivitenin en üst düzeyde düzenlenmesi olarak nitelendirilmektedir.

Her türlü dış ve iç faaliyetin inşası, bakımı ve yönetimi için sistematik olarak organize edilmiş bir zihinsel süreç olarak öz-düzenleme benimsenen hedeflere ulaşılmasına ve bunun için hayatın zor durumlarının üstesinden gelmek için aktif stratejilerin seçimine yol açabildiği şeklinde açıklanmaktadır.

Ahlaki Sorumluluk

Sorumluluk oldukça geniş bir kavram olmakla birlikte hem biçimsel yönü hem de psikolojik özelliği ile kişisel yönü içermektedir. İlk durumda, normatiftik, itaat, sosyal görev, yükümlülük anlamında kullanılan sorumluluk, öznenin toplumun gereklerini yerine getirmesi açısından hesap verebilirliğini yansıtmaktadır. Suçluluk veya liyakat derecesine bağlı olarak müteakip yaptırımların uygulanması şeklinde belirtilmektedir (Gök, 2008). Sonuç olarak, sorumluluk burada, iradesine aykırı olarak yapılması gerekeni yapan bireyin faaliyetinin denetimi ve düzenlenmesi aracı olarak ortaya çıkmakta ve sorumluluğun bu yönüne dış sorumluluk denilmektedir. İkinci durumda, sorumluluk bireyin kendine karşı tutumunu, yatkınlığını, kabulünü ve gerekeni yapmaya hazır olmasını yansıtmaktadır. Burada sorumluluk bireyin faaliyetinin bir iç kontrolü ve iç düzenlemesi aracı olarak hizmet eder, kendi takdirine bağlı olarak, bilinçli ve gönüllü olarak görevini yerine getirmektedir (Özgener, 2000). Bu tür bir sorumluluk, belirli bir düzeyde öz düzenleme, öz denetim ve öz saygının varlığını gerektirmektedir. Sorumluluğun her iki yönü de baş etme ile ilgili olmaktadır. Gelişmiş iç sorumluluğu olan bir kişi için hayati zorunluluk dışsal, zorunlu, beklenmedik olmaktan çıkmakta; aksine zorunluluğun gerçekleşmesi içsel bir ihtiyaç haline gelmektedir (Aktan, 1999). Ahlaki sorumluluğun kalitesi ahlaki davranışın uygulanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü bir kişinin belirsiz etik durumlarda gezinmesine, optimal davranış stratejileri oluşturmasına, eylemlerinin ahlaki bir değerlendirmesini yapmasına izin vermektedir (Vural, Coşkun, 2011). Kendi için sorumluluk almak, koşullar ne olursa olsun ve çoğu zaman bu koşullara rağmen, kendinde veya çevredeki gerçeklikte bir şeyi değiştirmek için katılımını ve harekete geçme isteğini gerçekleştirmek anlamına gelmektedir. Bu sorumluluk bireyin yapıcı etkinliği, aktif olması ve sonuç olarak kişisel gelişimi için ana koşul olmaktadır (Leyla, 2010). Girişim ve sorumluluk sadece kişilik özellikleri değil, aynı zamanda faaliyetleri yürütme yolları, zorlukları ve çelişkileri çözme yolları olmaktadır. Tersine herhangi bir savunma eylemi çoğunlukla olup bitenler için kişisel sorumluluktan kurtulma girişimleriyle ilişkili olup, hayatında meydana gelen zorluklarla baş edemediğini yansıtmaktadır. Sorumluluk alan bir kişi, kendine belirli bir bağımsızlık, özgürlük derecesi garanti etmektedir. Bu nedenle sorumluluk, farklı stratejiler oluşturmayı, hedefe

ulaşmak için farklı yollar denemeyi mümkün kılmaktadır (Demir ve Songür, 1999).

Sonuç

Bu çalışmada kurtarma ekiplerinin, meslekleri gereği zor şartlar altında kalarak, savaş ve savaş sonrası süreçte aldıkları görevler ve bu görevler esnasında yaşadıkları stres ve bu stres ile baş etme stratejileri, aynı zamanda psikolojik sağlamlıkları ve ahlaki sorumlulukları değerlendirilmiştir. Kayıp ve şehit olanların aranması ve tahliyesi çalışmaları, olumsuz ve olağanüstü faktörlerin varlığı, çalışmaların yarattığı stresin etkisiyle fiziksel, psikolojik ve duygusal yönden ağır, yaşam ve sağlık acısından da riskli koşullarda, gerçekleştirilmektedir.

Bu tür çalışmalarda soğukkanlı davranarak dengeyi korumak önem arz etmektedir. Çok sayıda ve yoğun risk faktörlerinin etkisiyle meydana gelen mesleki stresin olumsuz sonuçları, daha sonra kurtarıcılarda çalışma yeteneğinin azalması ve vücudun adaptasyon yeteneğinin zayıflaması, çalışmanın nitelik ve nicelik açısından bozulması, psikolojik sorunlar (travmatik bozukluklar, kişiler arası ilişkilerin hasar görmesi, aile ve ekip içindeki çatışmalar, çevredeki insanlar tarafından yanlış anlaşılma), somatik patoloji (arteriyel hipertansiyon, sindirim sistemi hastalıkları), stres belirtileri ve strese bağlı bozukluklar (yalnızlık hissi, depresyon, kronik yorgunluk) gibi çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir. Her bireyde olduğu gibi yaşam deneyimlemelerinde de oldukça zor süreçlerden geçerek hayatı devam ettirmek gerekmektedir. Bu süreç içerisinde oldukça zor şartlar ile karşılaşılsa dahi, süreci sağlıklı atlatmak gerekmektedir. Literatürde, kayıp kişilerin cesetlerinin aranması ve tahliyesi çalışmalarının uzmanlar üzerindeki psikolojik etkisi ile bu tür çalışmalara katılmak için verilen psikolojik eğitim ve uygulanan rehabilitasyon yöntemleri hakkında akademik düzeyde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu çalışma ile zor ve sorumluluk anlayışı gerektiren sürecin her aşamasının açıklığa kavuşturulması, arama operasyonlarına eşlik eden stres faktörleri ile talimatı başarıyla tamamlamak için gereken önemli mesleki niteliklerin belirlenmesi, kurtarıcıların mesleki uzun ömürlülüğü ve psikolojik sağlığını korumak için gerekli çalışmalara açıklık getirilmesi, uzmanların bu tür zor operasyonları başarılı bir şekilde gerçekleştirmeleri için psikolojik eğitim çalışmalarına yardımcı olunması konusunda desteğin verilmesi gerektiği beklenmiştir.

Kaynaklar

Aktan, C. C. (1999). Meslek Ahlakı Ve Sosyal Sorumluluk. *Arı Düşünce Ve Toplumsal*

Arslan, G. (2015). Ergenlerde Psikolojik Sağlamlık: Bireysel Koruyucu Faktörlerin Rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *5*(44), 73-82.

Aydın, Ş. (2004). Örgütsel Stres Yönetimi.

Demir, H. ve Songür, N. (1999). Sosyal Sorumluluk Ve İş Ahlaki. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *2*(3), 150-168.

Doğan, T. (2015). Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *The Journal Of Happiness & Well-Being*, *3*(1), 93-102.

Efeoğlu, İ. E. ve Özgen, H. (2006). İş-Aile Yaşam Çatişmasinin İş Stresi, İş Doyumu Ve Örgütsel Bağlilik Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştirma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *16*(2), 237-254.

Gizir, C. (2007). Psikolojik Sağlamlık, Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler Üzerine Bir Derleme Çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *3*(28), 113-128.

Gök, S. (2008). İş Etiği Ile Iş Ahlakı Arasındaki Ilişki ve Çalışma Yaşamında Iş Etiğini Etkileyen Faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, *5*(1), 1-19.

Güçlü, N. (2001). Stres Yönetimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *21*(1).

Güloğlu, B. ve Karaırmak, Ö. (2010). Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlığın Yordayıcısı Olarak Benlik Saygısı ve Psikolojik Sağlamlık. *Ege Eğitim Dergisi*, *11*(2), 73-88.

Hoşoğlu, R., Kodaz, A. F., Bingöl, T. Y. ve Batık, M. V. (2018). Öğretmen Adaylarında Psikolojik Sağlamlık. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *8*(14), 217-239.

Joseph, C. (2007). An Overview of Psychological Factors and Interventions in Air Combat Operations. *Indian Journal of Aerospace Medicine*, *51*(2), 1-16.

Karaırmak, Ö. (2006). Psikolojik Sağlamlık, Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *3*(26), 129-142.

Leyla, D. İ. N. Ç. (2010). Bakım Kavramı ve Ahlaki Boyutu. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *17*(2), 74-82.

Oden, K. B., Lohani, M., Mccoy, M., Crutchfield, J. ve Rivers, S. (2015). Embedding Emotional Intelligence Into Military Training Contexts. *Procedia Manufacturing*, *3*, 4052-4059.

Öz, P. D. F. ve Yılmaz, U. H. E. B. (2009). Ruh Sağlığının Korunmasında Önemli Bir Kavram: Psikolojik Sağlamlık. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, *16*(3), 82-89.

Özgener, Ş. (2000). *İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk: İmalat Sanayiinde Bir Uygulama* (Doctoral Dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Savci, M. ve Aysan, F. (2014). Üniversite Öğrencilerinde Algılanan Stres Düzeyi ile Stresle Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişki. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *2014*(3), 44-56.

Tekingündüz, S., Mehmet, T. O. P. ve Seçkin, M. (2015). İş Tatmini, Performans, İş Stresi Vive İşten Ayrilma Niyeti Arasindaki İlişkilerin İncelenmesi: Hastane Örneği. *Verimlilik Dergisi*, (4), 39-64.

Toprak, H. (2014). *Ergenlerde Mutluluk ve Yaşam Doyumunun Yordayıcısı Olarak Psikolojik Sağlamlık ve Psikolojik İhtiyaç Doyumu* (Master's Thesis, Sakarya Üniversitesi).

Vural, Z. B. A. ve Coşkun, G. (2011). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Etik. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik*

Ulakbilge
Sosyal Bilimler Dergisi

EVALUATION OF THE PSYCHOLOGICAL HEALTH AND ETHICAL RESPONSIBILITIES OF THE RESCUE TEAM IN THE PROCESS OF SEARCH FOR MARTYRS AFTER WAR IN AZERBAIJAN

Khanim Sofiyeva

ABSTRACT

When faced with factors such as intense stress, trauma, family conflicts, and social environment, psychological problems begin to emerge. In search and rescue teams, which are one of the important occupational groups, triggering stress factors may arise due to very challenging conditions. Psychological resilience has an important place in coping with these factors. In this study, the duties of the rescue teams in the war and post-war period, the stress they experience during these duties, their strategies to cope with this stress, as well as their psychological resilience and moral responsibilities, under difficult conditions due to their professions, were evaluated. After the Nagorno-Karabakh War, which lasted for 44 days in Azerbaijan, it has been revealed that the rescue teams working in the search and evacuation of the dead bodies of the martyrs in the battlefields go through a process that is always accompanied by psychological and emotional stress, under difficult climatic conditions that require physical endurance, in danger. The psychological defense mechanisms of the rescuers in order to cope with stress situations were evaluated, and it was concluded that their psychological resilience was significantly improved. At the same time, it shows that they have achieved success in their moral responsibilities in terms of witnessing all difficult events and successfully maintaining their workload to the end under all circumstances.

Keywords: resilience, stress, coping strategies, moral responsibility